

אוצר חזק

פר' בלק

מאוצר המנוצר - גנזי רשימותיו וכתבי ידיו
של הגה"ח רבי ישכר דוב ענגלענדער זצ"ל
בעל מחבר ספרי בשערי ישכר

אוצר עניני תפילה

ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני
פי' שעני תראה מה שתרצה באלו שמסתכלין עלי לרעה
דהיינו שאראה במפלגתם, בקמים עלי מרעים תשמענה
אזני המצודות פי' שאשמע מה שארצה דהיינו מפלגתם
ורש"י פי' שאשמע מאחורי הפרגוד שלא יכלו אתנו,
והנה בשלמא לפי רש"י מובן השני דברים חזק השמועה
מתחלה שלא יעשו שום רע וגם אראה מפלגתם שלא רק
שלא יעשו רק גם מפלה יהא להם וגם יהא לו רשות
לראות כדכתיב באברהם ולא כלום שלא הי' יכול לראות.

אלא להמצודות ק' שאם יראה מפלגתם למה כתיב
אח"כ שישמע מפלגתם הלא כבר ראה אותו, גם יל"ד
דאצל עינים כתיב בל' יחיד ותבט עיני ולבסוף כתיב
תשמענה אזני בל' רבים והוא פלא.

ונראה בדרך רמז שמרמז על הפר' של בלעם דידוע
מש"כ החת"ס בפשיטות דכל הפר' לא ראה שום א'
מישראל רק שהשי"ת אמר למשה סיפור כל הדברים,
וזהו חסד לפי ששנע שהיו רשעים שרצו לעשות לנו
רעה וד' מפר עצת גוים ומחשבות עמים וכע"ז הוא
בפר' חוקת אצל שירת הבאר כמבואר ברש"י שם, והנה
בלעם הי' סומא בעין אחת.

וזה מרמזו כאן ותבט עיני בשורי שאראה מפלגתם של
הרשעים שמסתכלין עלי לרעה וכדכתיב בבלעם שרצה
לעשות עין הרע עה"פ וישא בלעם את עיניו, וראינו
במפלגתו כדכתיב בפר' מטות שנהרג, ולכן כתיב עיני
שגם בלעם ראה רק בעין אחת כתיב גם עיני לרמז ע"ז
שקאי על בלעם, ומסיים הפסוק שהגם שלא ידענו מזה
שרצה להרע לנו וקאמר בקמים עלי מרעים תשמענה
אזני שהקב"ה סיפר לנו בהתוה"ק זה שרצה להרע לנו,
ובזה כתיב כבר אזני ל' רבים שלא שייך להשמיעה של
בלעם וגם לא אשכחן שהי' חרש והוא פשוט.

באמר ד' ליעקב שאומרים במוצ"ק יש ג' או ד'
פסוקים מברכות בלעם, כי לא נחש, לא הביט און,
ומי מנה עפר, וכן טובו אהליך יעקב לפי מש"כ תוס'
שבלעם הי' יכול לומר כלם בהרגע של הכעס ונתהפכו
לברכה ונעשה אילו הפסוקים שהם ר"ת של 'כלם' ויטובו
אהליך' מתחיל ב'מה טובו'.

ויש להקשות ע"ז מה שאומרים גם 'וירד מיעקב',
ונראה לתרץ דאית' ו' הוא שימוש והעיקר הוא 'וירד',
(ואולי אפ"ל כלים עם יו"ד והוא דוחק דלא אשכחן עם י'), וגם
ק' שאומרים גם 'דרך כוכב מיעקב', אבל נראה דאפ"ל
דמוכח מהפסוקים דרך ג' פעמים רצה לקללם שצוה
להביא ג"פ קרבנות ועשה מה שהי' יכול כדי לקללם,
וכיון שאז רצה לומר כלם נתהפכו לאלו הפסוקים הנ"ל
אבל בפעם הרביעית לא רצה לקלל רק נתן העצה של
הזנות ולא רצה בכלל לומר כלם וע"כ מש"כ וירד מיעקב
או דרך כוכב מיעקב אינו שייך לחיבת כלם ונשאר רק
ד' פסוקים הנ"ל וא"ש.

אוצר פנינים

| לא תלך עמהם.

אמר לו, א"כ אקללם במקומי, אמר לו, לא תאור את העם,
אמר לו, א"כ אברכם, אמר לו, אינם צריכין לברכתך
כי ברוך הוא, משל אומרים לצרעה לא מדובשיך ולא
מעוקצין: (רש"י)

איך יתכן שרצה לקללם ואח"כ רצה לברכם

מקשים העולם, איך יתכן שאף שבתחילה רצה כ"כ
לקללם שיאבדו מן העולם, וכדפירש רש"י (כב יא), שהיה
שונא לישראל יותר מבלק, מ"מ מיד כשאסר עליו הקב"ה
לקללם, רצה לברכם, וכי ברגע אחד נהפך מאויב לאוהב,
ותמוה מאד.

ואפשר לבאר, בהקדם מה דאיתא בתפארת שלמה
(קרח ד"ה כל הקרב), בשם הרה"ק רבי ישעיה מפרשעריבורז
זי"ע, שאמר טרם פטירתו, פירוש הפסוק (לעיל יז כה) 'כל
הקרב הקרב אל משכן ה' ימות האם תמנו לגוע', וביאר,
האם השגנו מעלות השלימות אשר האדם צריך להשיג
בחיוו, אזי יכול להיות מוכן ח"ו לגוע, ע"כ דבה"ק. וכן
איתא מהרמב"ם ששלח אגרת לבנו (ר' אברהם זצ"ל) וכתב
שם, אשרי אדם שחתמו ימיו במהרה, והיינו שמשלים
עצמו בתורה ומצוות בזמן מועט (ועיין ביאור ענין זה בתורת
משה להחת"ס זי"ע שמות כג כו).

ועפ"ז יש לבאר, שבלעם משנאתו לישראל רצה דבר
אחר, שישראל יאבדו מהעולם, והנה שתי דרכים לפניו,
אם יוכל לקללם, ואם לא יוכל לקללם לכל הפחות יברכם
שישלימו ימיהם במהרה, וממילא ימותו ויעברו מן העולם,
וע"כ מתחילה בא לקללם. אך לאחר שהקב"ה אסר עליו
לקלל, רצה לברכם, וכונתו היתה שכל ישראל ישלימו
את עצמם בתורה ובמצוות בזמן מועט וימותו, וע"ז
השיבו השי"ת 'כי ברוך הוא', ואינם צריכים לברכתך,
וכנ"ל שיש בברכותיו כוונה לרעה.

ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה
(כב טו).

הטעם שבלק שלח 'רבים' וגם 'נכבדים'

הנה לעיל (פסוק יג) פירש רש"י, 'מאן ה' לתתי להלך
עמכם', אלא עם שרים גדולים, מכאן למדנו שרונה גבוהה
ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום, אלא בלשון
גסות, לפיכך 'ויסוף עוד בלק, ע"כ. וקצת קשה מאי
טעמא שלח בלק גם 'רבים' וגם 'נכבדים'.

ואפשר ליישב בפשטות, ע"פ מה שכתב רש"י עה"פ
לעיל (פסוק ז) 'וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם'
וה"ל, קסם זה נטלו בידם זקני מדין, אמרו, אם יבא עמנו

בפעם הזאת יש בו ממש, ואם ידחנו אין בו תועלת,
לפיכך כשאמר להם 'לינו פה הלילה', אמרו, אין בו
תקוה הניחוחו והלכו להם, שנאמר, 'וישבו שרי מואב עם
בלעם', אבל זקני מדין הלכו להם, ע"כ. ולפי זה יש לומר,
שמחמת שהלכו להם שרי מדין, הוצרך בלק להוסיף עוד
שרים משלו כדי להשלים מה שנחסר ממספר השרים
שהיו בתחילה קודם שהלכו שרי מדין.

ויבאו אל בלעם ויאמרו לו כה אמר בלק בן
צפור אל נא תמנע מהלך אלי, כי כבוד אכבדך
מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה ולכה נא קבה
לי את העם הזה, ויען בלעם וגו' אם יתן לי בלק
מלא ביתו וגו' (כב טו-יח).

מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון
אחרים וכו': (רש"י)

מה מה שנלמד שנפשו רחבה דייקא מכאן

לכאורה צריך ביאור, דענין זה שנפשו רחבה נלמד
דייקא ממה שאמר בלעם שאינו יכול לעבור את פי ה'
אפילו אם יתן לו בלק מלא ביתו וגו', דלכאורה כאן הוא
נאמר למעילותא.

ואפשר לומר, דהנה חזינו בחוש דכשרוצים לכבד איזה
אדם, צריך שתהיה לו לכל הפחות מעט ענוה, דבלאו הכי
כל כמה שייכבדוהו לא יהיה די בשבילו, ואדרבה לבזיון
יחשב לו לפי סברתו שאין מכבדים אותו לפי כבודו.

ובזה יבואר, דעל מה שאמר בלעם שהשרים הראשונים
אשר שלח בלק לא היו לפי כבודו, השיבו בלק 'כי כבוד
אכבדך מאד', ורמז לו בזה, אני רוצה לכבד אותך, אך לא
אוכל לכבדך רק אם תהיה מעט בבחינת 'מאד', הרמז
לענוה, שהרי 'מאד' גימטריא 'מה' [מלשון ונחנו 'מה'],
וכן אמרו חז"ל (אבות פ"ד מ"ד) מאד מאד הוי שפל רוח
וכו'. וע"ז השיבו בלעם, שאף אם יתן וגו' מלא ביתו כסף
וזהב לא אוכל לעבור את פי ה', נתכוין לומר שיש בו
ענוה, שהרי הוא מבטל עצמו לציווי השי"ת, ואפילו אם
יתן לו וגו' לא אוכל לעבור את פי ה', וא"כ שפיר יוכל
בלק לכבדו כרצונו.

אך אין האמת כדברי בלעם, וכפי שהזכרנו במקום
אחר את דברי היושר דברי אמת (אות א), שיש המתנגדים
בכך שהם ענוים ומוסיפים גאווה על גאווה ע"י הענוה,
וכן היתה מידתו של בלעם שכל מה שנתגאה בכך שלא
אוכל לעבור את פי ה', היה רק כדי שיוכל לקבל הכבוד
מבלק ויתוסף לו גאווה על גאוותו, ובה אית' שפיר דדייקא
מכאן נלמד שנפשו רחבה, וכל הענוה היא חלק מגאוותו.

אוצר פלפולים

בענין מספר ז' הנביאים שנתנבאו לאוה"ע

ולכן כתיב דייקא כאן בנו צפור ויותר מפעם אחד לא הוצרך לכתוב ולכן לא כתיב בתחלת הפר',

יבאר למה הזכיר אביו רק בפעם הג' ויודע דעת עליון רק בפעם הד'

אבל זה ק' דבבלעם כתיב שני פעמים בנו בער וא"כ גם בבלק ה' צריך לכתוב בתחלת הפר' אצל המלכות שה' בנו צפור, ונראה דבדודאי די בפעם א' שנדע שה' בנו במלכות אך בלעם אמר ע"ע שה' דעתו רחבה ונפש גבהה רצה להזכיר בכל פעם שאביו הוא בנו בנביאות וע"כ כפל לומר הא דשומע אמרי קל מחזה שקי יחזה והא דלא אמר כן בשני פעמים הראשונים, היינו משום דשם כתיב דשם ד' דבר בפיו ב' הפעמים ואין זה נקרא נביאות שנאמר שאביו ה' בנו כיון שהוא לא ה' המדבר רק המלאך או הרסן ע"כ אמר כן רק ב' פעמים האחרונים, ומה שאמר יודע דעת עליון רק בפעם הרביעי ע'י בבעל הטורים שרצה לגלות ימות המשיח, ובאופן אחר אפ"ל לפי מה שפ' רש"י הפסוק לכה איצטק ומה הוא העצה אלקיהם של אלו שונא זימה הוא, ויודע מה שאמרו בבעלזא שלכן נכשלו בפעור שהקב"ה לא כעס באותן הימים לא יכלו להתגבר על היצה, ולכן כאן שאמר בלעם להכשילו בבעל פעור אמר הטעם שיועיל שהוא יודע דעת עליון ופ'י בגמ' סנהדרין דף ק"ה ע"ב שידע בשעה שהקב"ה כועס בה וממילא ידע שבאותן הימים לא כעס וממילא יועיל העצה של בעל פעור משא"כ בהג' פעמים הראשונים לא הוצרך לומר זה שידע דעת עליון,

רק ב' פעמים הראשונות ה' ע"י מלאך או חכה

ובמה שכתבנו שבב' פעמים הראשונים לא נקרא נביאות של בלעם כיון שה' ע"י מלאך או רסן שה' בפיו אפשר ליישב מה שק' בהא דאיתא שם בסנהדרין א"ר יוחנן מברכתו של אותו רשע אתה למד מה ה' בלבו בקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות מה טובו אהלך יעקב וכו', והוא פלא שבהברכות הראשונות לא קאמר כלל שה' בלבו לקללם ולהנ"ל מיושב שפיר דבהב' פעמים הראשונים כיון שה' ע"י מלאך או חכה הרי זה כאילו לא אמרם בלעם בכלל, ולא אמר ההיפך ממה שה' בלבו וא"א לומר כולם חזרו לברכה משא"כ בפעם הג' שלא ה' ע"י מלאך והטעם אפ"ל לפי פ'י הרשב"ם שפ'י מה דכתיב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים שמעתה נתכין לברך בלב שלם ולכן לא נסה ממקום למקום אולי יוכל לקללם, וכיון שכן לא הוצרך להיות ע"י מלאך ומ"מ כיון שבפעם הרצון רצה לקלל שרצה לקבל כבוד מבלעם וגם ה' הוא בידוע שעשו שונא ליעקב ע"כ היו הברכות מעין הקללות ונתהפכו אח"כ לקללות, עכ"פ מיושב שפיר למה אמר' כן דוקא באלו הברכות, ובה מיושב נמי הא דמקדים הגמ' וישם דבר בפ' בלעם ר"א אומר מלאך ר' יוחנן אומר חכה שזהו הקדמה לרב שאמר ר' יוחנן דייקא בהברכות הג' שרצה לקללם משא"כ בב' פעמים הראשונים דשם ה' ע"י מלאך או חכה [ובדרך אגב נראה לומר המחלוקת אי ה' ע"י מלאך או חכה שנראה שיש פלוגתא אי מלאך יש לו בחירה שהרי אמורים בונתנה תוקף ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון וכו' כי לא יזכו בעיניך בדין וכ"כ כתיב ובמלאכיו ישים תהלה וכיון שכן אין לסמוך על המלאך שיעכב בלעם מלקללם והוצרך להיות חכה כן סובר ר' יונתן ור"א סובר שמלאך אין לו בחירה וכש"כ בפר' וירא שהביא רש"י שמלאך אין לו יצה"ר וכן ראינו

כתיב בזה הפר' וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור, ואיתא בב"ב דף ט"ו ע"ב שבעה נביאים נתנבאו לאומות העולם ואלו הן בלעם ואביו ואיוב אליפו התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבזי, ופ'י תוס' ד"ה בלעם ואביו, כדאמר במגילה כל ששמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא, והק' המהרש"א שא"כ למה לא חשבי' נמי ברכאל אביו של אליהוא, וע"כ כתב שהא דאמר' שהוא נביא בן נביא הוא רק בנביאי ישראל והא דאמר' שבעור ה' נביא הוא מהא דאמר' בסנהדרין דף ק"ה על הא דכתיב בנו בער בנו הוא לו בנביאות אלמא דעכ"פ ה' נביא,

מנלן דאביו של בלעם ה' נביא

ובתו"ת ראינו שפ'י לפי מה דאמר' שם בסנהדרין הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי, ובלבן אשכנז שדבר ד' אליו בסוף פר' ויצא אבל זה דחוק דבגמ' אמר' שה' נביא לאוה"ע וזה לא מצינו בלבן רק באותו זמן שרצה לעשות רעה ליעקב, אבל באמת תמוה קצת בגמ' שם בסנהדרין שמקודם קאמר בן בעור שבא על בעיר, ופ'י רש"י שבא על אותו זה קאי על בלעם עצמו שבא על אותו כמו שדרש' מקרא דההסכן הסכנתו, ואח"כ קאמר תנא הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי, בעור שבא על בעיר כושן רשעתים דעבד שתי רשעויות בישראל אחת בימי יעקב ואחת בימי שפוט השופטים ומה שמו לבן הארמי שמו, וכתב רש"י בד"ה תנא הוא בעור אביו של בלעם הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי, וא"כ ק' האך אמר' על אביו שבא על אותו שלא אשכנז דבר זה בכלל על לבן הארמי,

יקשה דבנו בעור יכול להיות בחכמה או בגבורה

שוב ראיתי קצת במלא הרועים שהביא מהש"ה בפר' בלק דכתיב דט"ס הוא ברש"י דבעור הוא בלעם בעצמו ויקרא בן בעור בן שבא על הבעור, וא"כ א"א לומר כהתוס' דאביו ה' לבן הארמי דאדרבה בלעם בעצמו הוא לבן הארמי והכי איתא נמי בתרגום יונתן, ועל בתואל אביו של לבן לא אשכחן איזה נביאות ע"כ ק' לומר פירוש, ומה שתי' המהרש"א דמדאמר' בנו הוא לו בנביאות אלמא שעכ"פ ה' נביא נמי ק"ק דבשלמא אם ידע' מכבר שה' נביא מובן שאמר' דהא דכתיב בנו בער היינו שה' בנו בנביאות אבל אם לא ידענו שה' נביא א"כ גם התם ק' מנא ידע' שה' בנו בנביאות דלמא בחכמה א"נ בגבורה ושאר דברים, וכן הק' התו"ת אהתם דמנא ידע' שה' בכלל נביא שנדרוש בנו הוא לו בנביאות.

יתרץ דמדכתב נאם בלעם וגו' מוכח דבנו בנביאות

וקצת אפ"ל דכיון דבתחלת הפר' כתיב בלעם בן בעור ואצל הנביאות כתיב נאם בלעם בנו בעור משמע דייקא לענין נביאות ה' בנו ושפ'י חזי' מזה שעכ"פ ה' נביא, משא"כ בבלק דכתיב האוינה עדי בנו צפור ופ'י רש"י שצפור אביו ה' בנו במלכות אין להקשות למה לא כתיב בתחלת הפר' בנו צפור וכתיב רק כאן דאפשר לומר דבלעם רצה לבוזהו שאמר לו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב כמו שפ'י שם רש"י וע"כ אמר לו דאע"ג דאתה גדול מאבך במלכות ותסבור שאין אתה צריך לעמוד לכן אמר לו שאינו כן ומ"מ צריך אתה לעמוד

להדיא בישמח משה פ"י ואתחנן שמלאך אין לו בחירה ע"כ ה"י יכול להיות ע"י מלאך].

מיושב גם שנויי הלשונות שרק בפעם הג' כתוב אותו אדבר

וכן מיושב בהנ"ל דבפעם הראשון כתיב הדבר אשר ישים ד' בפי אתו אשמו לדבר בפעם השני כתיב כל אשר ידבר ד' אתו אעשה, ובפעם שלישית כתיב אשר ידבר ד' אתו אדבר, ולהנ"ל מיושב קצת דבשני פעמים הראשון ה' הדבר בפיו ע"כ הוזכרו הדבר אשר ישים א"נ אתו אעשה שמרמז על הדבר בפיו וע"כ צריך לעשותו ולא רק דיבר אבל בפעם השלישית שלא ה' הדבר בפיו כתיב רק אשר ידבר ד' אתו אדבר, משא"כ לפי האוה"ח הק' שה' הדבר שלא יצאו הטובות שבאחרית הימים ע"י בלעם ולכן ה' מחיצה המפסיק, א"כ ק' לומר שבפעם הג' והד' ששם כתיב עיקר הדברים שיהיו באחרית הימים ה' בלי הדבר בפיו אבל לדברינו אפ"ל כן.

החילוק בין אביו של בלעם לברכאל

ונחזור לקושית המהרש"א שהק' אדברי התוס' שלכן חשבי' לאביו של בלעם שכל מי שנזכר שמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא וא"כ ק' למה לא חשבי' לאליהוא בן ברכאל גם לאביו ויהיו שמנה נביאים, ונראה ליישוב לפי מה שכתבנו במכתבנו פר' צו שנת תשמ"ט לפ"ק עמוד ח' שפנחס אינו מהמ"ח נביאים דאע"ג דכתיב ויעל מלאך ד' מן הגלגל בשופטים ב' ואמרו חז"ל שזה פינחס מ"מ כיון דבפסוק לא מפורש שמו לא ידע' שהוא נבואה שנכתבה לדורות שרק נביא שנזכר שמו בקרא ידע' שניבא נבואה לדורות וה"ה בשם אביו משא"כ כשהפסוק סותם רק שחז"ל קיבלו כן שה' נביא ליכא הכרח שה' נבואה לדורות וכמובן שמה"ט אין צריכין לחשוב לאלעזר שאפילו פינחס אינו מהמנין.

היכא ידיע' הנביאות ממה שקבלה בידם אין זה הוכחה גם על אביו

והנה בקרא לא חזי' רק בבלעם ואיוב ואליפו התימני שדבר ד' אליהם אבל בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבזי לא מבואר בכלל שהיו נביאים שחזי' רק שדברו אל איוב להוכיחו ולנחמו ולא יותר, וע"כ הא דאמר' שהיו נביאים היינו משום שכן ה' קבלה בידם וא"כ פשוט שליכא שום סיבה לחשוב לברכאל שעליו לא ה' שום קבלה, והא שכתבו התוס' שלכן חשבי' לאביו של בלעם מטעם שכל מי שנזכר שמו ושם אביו בנביאות בידוע שה' נביא בן נביא ולא כתבו בפשיטות שכן ה' קבלה בידם כמו על שאר הנביאים אפ"ל דכיון דקתני בלעם ואביו ולא קתני בעור ובלעם משמע מזה שכל מה שאביו ה' נביא הוא רק ממה שידע' שבלעם ה' נביא וממילא ה' אביו ג"כ נביא ולכן קתני בלעם ואביו, ולפי המהרש"א נמי מיושב זה הקושיא שזה שידע' שאביו ה' נביא הוא ממש"כ בנו בעור ודרש' שה' בנו בנביאות ולכן קתני קודם בלעם ואח"כ אביו שה' קטן ממנו בנביאות אבל נביא ה'.

איך אפשר לחשב אליהוא גם בין נביאי ישראל

ומאד תמוה לי מזה הגמ' אהא שכתב הטורי אבן מובא במהר"ץ חיות במס' מגילה דף י"ד שהא דאמר' מ"ח נביאים נתנבאו להם לישראל וכתב רש"י ושנים לא ידעתי ע"ז כתב הטורי אבן שיש לחשב אלעזר בן אהרן הכהן ואליהוא בן ברכאל, והמהר"ץ חיות כתב ע"ז דאליהוא יש פלוגתא בין המדרש"ן ע"י ירושלמי סוף פ"ה דסוטה דדרש ר"ע שזה בלעם, וצ"ע בדבריהם דמש"כ הטורי אבן לחשבו אינו מובן דמהפסוקים לא חזי' בכלל שה' נביא ובוודאי כוונתו להא דאמר' בב"ב שהוא ה' נביא והא דחשבו יותר משאר ה' נביאים ה"ט

דהם היו עכ"ם דאפי' איוב לחד מ"ד לא הי' מישראל כדאיתא התם להי"א דהי' בימי יעקב, משא"כ אליהוא הי' ישראל כדאיתא התם מהא דכתיב ממשפחת רם, אבל מ"מ ק' דהא קאמר התם דאע"ג דהי' ישראל מ"מ אינבוי אינבי לאומות העולם, והרי במגילה קאמר דמ"ח נביאים נתנבאו להם לישראל וא"כ האיך אפשר לחשוב לאליהוא בהדי מ"ח נביאים שניבאו לישראל ואין לומר שכיון שפ"א נביא לישראל אפשר לחשוב בהדי הנביאים שניבאו לישראל ג"כ בוודאי א"א לאמרו שלמה לא נחשוב נמי בלעם שניבא פ"א לישראל וע"כ שכיון שעיקרו הי' נביאות לאומות העולם אין לחשוב בהדי הנביאים שניבאו לישראל וה"ה לאליהוא,

ע"כ אליהוא אינו בלעם דחשבי שניהם בין נביאי אוה"ע

ומש"כ המהר"ץ חיות דבירושלמי איתא דאליהוא הוא בלעם, [כבר הקשנו במכתב של פר' שמיני שנת תשמ"ט לפ"ק דממ"נ ק' למ"ד שהוא בלעם אין לחשוב מהנביאים לישראל ולמ"ד שהוא יצחק שם בירושלמי האיך אפשר לחשוב פעם שני הרי רש"י כבר חשבו בתחלה, והמהר"ץ חיות משמע שרק למ"ד שהוא בלעם ק' וז"א כנ"ל] וצ"ב דהא הבבלי בוודאי אינו סובר כן דבה"ה נביאים חשוב בלעם וגם אליהוא ולהמ"ד שהוא יצחק בוודאי לא מסתברא לומר דיצחק נביא לאומות העולם יותר מאברהם שהי' אב המון גוים, ובענין הא שחשב אלעזר ע"י בא"ע בפר' פנחס שכתב שמשה אמר לאלעזר, והגם שפי' כן גם באהרן ורש"י חשב אהרן בהמנין מ"מ שאני אהרן שכתב וידבר ד' אל אהרן ולא כתיב משה אבל כאן שכתב משה בפשטות לא קאי על אלעזר דהא כ"מ שכתב משה ואהרן ממעט' אהרן כש"כ רש"י ריש פר' ויקרא כ"ש באלעזר

אליהוא אף אם הי' בימי יעקב אפשר שהי' מישראל ע"י שנתגיד או שנוול אחרי ירידתן למצרים

והא דאמר' בב"ב דאיוב הי' מישראל ומקשה מהברייתא דחסיד הי' באוה"ע איוב שמו ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו וכו', ומשני תנאי הוא דכמה תנאי סברי שהי' מישראל דכיון דכמה תנאי סברי שהי' לאחר משה ע"כ שהי' מישראל שלא שרתה שכניה על עכו"ם לאחר תפלת משה ורק המ"ד שקאמר שהי' בימי יעקב סובר שהי' מאוה"ע, נראה לומר שאין הפשט שלהאי מ"ד מוכרחין לומר שהי' מאוה"ע כיון שהי' בימי יעקב ד"א דאליהוא בן ברכאל שהי' נמי באותן הימים אף שהי' צעיר מהם מאיוב וחבריו מ"מ לא הי' מבני יעקב עד שירדו למצרים ואעפ"כ אמר' שהי' ישראל ומהו ההכרח שאיוב לא הי' ישראל עכ"פ ע"י שנתגיד ובפרט שאם נשא דינה כשיטת הי"א בוודאי שנתגיד, ונראה שלהאי יש מקום לומר שהי' מאוה"ע כבריתא הנ"ל משא"כ לשאר מ"ד בוודאי שהי' מישראל כיון שהי' לאחר משה, ובדוחק אפ"ל דאליהוא הי' מבני יעקב שנוול לאחר שבאו למצרים משא"כ איוב שנשא לדינה בוודאי שלא הי' מבני יעקב וזה דחוק דגם על איוב אפ"ל כן

הא דלא חשיב איוב מאלו המעידים בישראל מוכח שהי' ישראל

וכעת מצאתי רא' לדברינו שאף למ"ד שאיוב הי' בימי יעקב אפשר שהי' ישראל דאיתא בע"ז דף ג' ע"א שלע"ל יבאו בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליפז התימני, שהיו מהאומה"ע ויעידו בישראל שניבאו כל התורה והק' המהרש"א למה לא נקט נמי איוב ותי' דאיכא למ"ד בב"ב דהי' ישראל ולכאורה ק' טובא דהא כתבו התוס' בב"ב דהגמ' בע"ז דסובר דאליפז וחביריו הי' מאוה"ע ע"כ דסובר דאיוב בימי יעקב הי' דלאחר משה לא השרה הקב"ה שכניה אומה"ע וכיון שכן האיך כתב המהרש"א להגמ' בע"ז דאיוב הי' ישראל הלא ע"כ אין הגמ' סובר כן

הוא קושיא עצומה אך להנ"ל דאף למ"ד שהי' בימי יעקב יוכל להיות שאיוב הי' ישראל ל"כ דלא נקט איוב כיון דאיכא מ"ד דאיוב ישראל הי' ויוכל להיות כן גם למ"ד שהי' בימי יעקב ע"י שנתגיד א"נ שהי' מבני בניו של יעקב שנוול לאחר שבא יעקב למצרים ע"כ לא חשיב איוב והא דקאמר דלאותו מ"ד לא הי' ישראל הפשט הוא שאפשר שלא הי' ישראל אבל ליכא הכרח לזה.

לא מסתבר דיצחק נביא לאוה"ע יותר מאברהם

מש"כ לעיל דלפי הגמ' בב"ב א"א לומר דאליהוא הי' בלעם או יצחק ראיתי בחשק שלמה על ע"ז שלא כתב כן דכתב שם בוף ג' דאפ"ל דהגמ' בע"ז חשב אליהוא בין אוה"ע דסובר כר"ע בירושלמי שהי' בלעם שהוא מהא"ע אבל בב"ב דחשיב בלעם באפי נפשי ע"כ דאינו בלעם רק יצחק ע"כ שפיר מוכח שם דהי' ישראל, וכבר כתבנו לעיל דלא מסתברא לומר דיצחק הי' נביא לאוה"ע יותר מאברהם ובפשטות חולק הבבלי על הירושלמי וסובר דאליהוא הי' נביא שלישי, וכן מוכח מרש"י שמונה יצחק בין הנביאים שניבאו לישראל במגילה דף י"ד ואם נאמר שאליהוא הוא יצחק הרי הי' בעיקר נביא לאוה"ע והאיך אפשר לחשוב בין הנביאים לישראל.

בלעם אינו יכול להעיד כיון שראה ישראל נכשלין

והא שהק' המהרש"א בע"ז למה לא חשבי' בלעם ואבי' בין האוה"ע שיעידו בישראל שקיימו התורה יש ליישב קצת שכיון שהוא נתן העצה על הפעור וידע שנכשלו כדאיתא שרצה שבלק ישלם לו ע"ז בפר' מטות או האיך יבא ויעיד שקיימו כל התורה וה"ה אבי' למאי דאמר' בסנהדרין שבלעם הי' ל"ג שנה א"כ מסתמא הי' אבי' עדיין חי, והא דאליפז וחביריו יוכלו להעיד אע"י שחטאו הרבה פעמים אפשר ליישב קצת לפי מש"כ המצפה איתן שם בע"ז ליישב קושיית התוס' שהק' דהאיך אפ"ל דשמים וארץ הם נוגעין בעדותן ואין נאמנים הלא מזה שקיימים רא' שקיימו התורה דאל"כ לא היו קיימים, ותי' המצפה איתן דממה שהק' קיימין אין רא' שכולם קיימו אותו ודלמא לא קיים אלא אחד מהן ואף בשביל אחד נתקיים העולם כדאיתא בספ"ג דיומא אבל מ"מ לענין מלאכת שמים וארץ להוריד גשמים נידון אחר רוב העולם וע"כ אמר דשמים וארץ נוגעין בעדותן לומר שכולם או רובם קיימוהו כדי שלא לבטל ממלאכתן וז"ש קרא חוקות שמים וארץ לא שמתי דהיינו חוקם ותפקידם להוריד טל ומטר והארץ ליתן את יבולה, ומבואר מזה שהעדות הוא שרובם קיימו התורה ובה די דרובו ככולו, דעל כולם לא היו נוגעים וכן מסתברא דאי' להעיד שכולם קיימו וכ"א ביעב"ז שהק' ידוע שעברו עלי', ואפשר דבמעשה דבלעם נכשלו שם רוב ישראל וכ"א שהשבים היו מבזים לפינחס על שהרג זמרי משמע שכולם נכשלו קצת וע"כ לא יוכל בלעם משא"כ אליפז וחביריו יוכלו להעיד באותו זמן שהם היו חיים, שנראה שלא בעי' שממש בכל הדורות קיימו כל התורה שאם רוב הדורות קיימו אמר' הזה רובו ככולו,

דוקא נביאי אוה"ע יכלו להעיד דצריך שיהיו רואים על רוב דורות

ובזה נתיישב לי מה שיש להקשות אהא דכתבו התוס' בב"ב דהגמ' בע"ז שמונה אליפז וחביריו מאוה"ע סובר שהיו בימי יעקב דאי כהתנאים אחרים הרי היו לאחר משה ואז לא שרתה השכינה על אוה"ע, וק' דבכ"ז דף ט"ו ע"א איתא דאי' לוי בר לחמא דאיוב בימי משה הי' וא"כ דלמא סובר שהי' בימי משה ואעפ"כ הי' מאוה"ע ומהו ההכרח לומר שהי' בימי יעקב ולהנ"ל מיושב דאי הי' בימי משה א"כ גם אליפז וחביריו לא יוכלו להעיד שקיימו התורה משום מעשה דפעור וע"כ שהי' בימי יעקב וע"כ יוכלו להעיד, ואף אם נאמר שבפעור לא הי'

רוב ישראל מ"מ בהעגל בוודאי שהי' רוב ישראל וממילא לא יוכל בלעם להעיד אך וז"א ברור כ"כ כיון דבלעם הי' ל"ג שנים לפני שנכנסו לא"י לא הי' בזמן העגל רק להמ"ד שבלעם הי' לבן א"כ הי' יותר מל"ג שנים, אך על אביו בוודאי אפ"ל שלא יוכל להעיד משום מעשה דהעגל ובלעם משום מעשה דפעור אבל אליפז ועוד על דורו בימי יעקב דאז קיימו כל התורה, אבל ק"ק דבפשטות לא יועיל מה שיאמרו שקיימו התורה בדור אחד שבצי' שיקיימו עכ"פ ברוב הדורות ולכן נראה דמה"ט יבאו דוקא נביאי אוה"ע שראו מה שעתיד להיות הם יוכלו להעיד שברוב הדורות קיימו כל התורה משא"כ סתם אוה"ע לא יוכלו להעיד רק על דורם וא"כ הק"ל שגם בלעם שהי' נביא יוכל להעיד שברוב הדורות קיימו התורה אע"י שבדורו לא קיימו ואפשר ליישב קצת כעין מה דאיתא בסנהדרין דף י"ז ע"א סנהדרין שראו כולן לחובה פוטרין אותו מ"ט כיון דגמירי הלנת דין למעבד ל"י זכותא והני תו לא חזי' ל"י, הרי דאם ראה כולו לחובה שוב אינו רואה זכות וכ"כ אפ"ל לענין בלעם כיון שראה בדורו כולו לחובה שוב לא יראה זכות בדורות הבאים משא"כ אליפז וחביריו שלא ראו חובה בדורם יוכלו לראות זכות בדורות הבאים.

יבאר למה הקדים בלדד וצופר לאליפז

ועי' בתוס' בע"ז דף ג' שהק' על הסדר שנקט בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליפז התימני דהסדר הוא בפסוק מקודם אליפז התימני ואח"כ בלדד וצופר, ונראה ליישב קצת ואיתא ברש"י באיוב פר' ד' פסוק א' דאליפז הי' בן עשו ועל ידי שנתגדל בחיקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכינה, וכן פ"י רש"י דכל פר' ד' אמר אליפז בנבואה, ואיתא בקדושין דף י"ח דעכו"ם יורש את אביו דבר תורה דכתיב כן יורשה לעשו נתתי את הר שציר ומקשה ודלמא ישראל מומר שאני הרי שעשו נחשב לישראל מומר וא"כ ה"ה אליפז בן עשו דעיי"ש ברש"י שהק' דעשו לקח נשים מבנות כנען וקיי"ל דולדה כמוה ואינו בנו ליורשו ותי' דודאי גיירין קודם שנשאן כי הראה א"ע בפני יצחק אביו למתנהו בצדקות, וא"כ אליפז שהוא בן עשו לא יוכל להעיד כש"כ תוס' על אליהוא שאינו מעיד שהוא ישראל, אך נראה שיש מקום ליישב קושיית תוס' דזה שצ"ל מאוה"ע מי שיעיד הוא מלשון הגמ' בתחלה אמר להם חלילה מהם כיבאו ויעידו בהן בישראל אך שקיימו את התורה כולה, הרי שהעדות אינו מישראל אך אפ"ל דהא דקאמר מכס לא קאי רק אוה"ע רק גם על הנביאים שניבאו להם יוכלו להעיד להם שישראל קיימו כל התורה דנביאי ישראל לא יוכלו להעיד להאומה"ע אבל נביאי אוה"ע יוכלו להעיד אע"י שהם מישראל ומ"מ כיון שהוא ישראל לא חשיב עדותו כמו העדות של האוה"ע ולכן חשיב קודם בלדד וצופר ואח"כ אליפז שהי' ישראל מומר ואח"כ אליהוא שהי' ישראל דמ"מ הי' נביא שלהם,

אליפז שדינו כישראל מומר עדיף ליה מאליהוא

ובזה מיושב דלמש"כ התוס' בב"ב דהגמ' בע"ז סובר שאיוב הי' בימי יעקב א"כ למה מקדים אשת פוטיפרע ונבוכדנצר ודריש לפני בלדד וצופר, ובפשטות אפ"ל שכיון שאלו הנביאים נבאו על רוב הדורות שלאח"כ מנאם בסוף ולהנ"ל אפ"ל שרצה לסמכם לאליפז ואליהו שהיו חביבים והם הוצרכו להיות בסוף שהיו ישראלים ע"כ מנה גם בלדד וצופר בסוף, ובאמת לדברינו הי' אפ"ל דאיוב הי' לאחר משה ואע"ג דבלדד וצופר היו ישראלים יוכלו להעיד כנ"ל מטעם שהם נביאים לאוה"ע אך א"כ יסאר הקושיא למה לא קנה עליו על הסדר, וכן יסאר קושיית המהרש"א למה לא קנה איוב אם חשבי' לאליהוא וצ"ב עוד בזה, ואפשר דחשבי' רק אליפז שהי' ישראל מומר ולא אליהוא ולכן לא חשבי' איוב ומיושב הסדר כנ"ל, ומש"כ רש"י שפר' ד' באיוב אמר אליפז בנביאות ק' טובא מהא דכתיב בפר' מ"ד שאליפז לא דבר נכונה ופירש"י שם כמה שאמר הלא יראתך כסילתך והרי לעיל כתב שזה הי' בנביאות והוא פלא גדול וצ"ע.

אוצר מאמרים

קסמים וגו' כתיב תמים תהי' עם ד' אלקיך שזהו ההיפך מזה ובפרט דאם הולכים בתמימות נמתקין כל הדינים כנ"ל א"כ יוכל להשתנות מה שאומרים המכשפים וז"ה כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל שלאחר שהמנחשים והקוסמים אומרים העתידות יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל שיוכל להשתנות ממה שהם אמרו, וכנ"ל דקל הוא לחסד שע"י התמימות יתהפך הכל לרחמים וחסדים,

תמימות מביא לשמחה וזריזות

וכ"ז הוא הקדמה לפסוק שלאחריו שכתוב הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה, ופי' רש"י הן עם כלביא יקום כשהן עומדין משינתם שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש ציצית לקרוא את שמע ולהניח תפילין, והיינו שמי שדואג מה יהי' היום האם יהא לו מנוחת הנפש או ח"ו ההיפך אדם כזה א"א לו להתגבר כארי בבוקר רק אם הוא עשר דקות לפני סוף זמן ק"ש אבל כשעדיין לילה לא יקפוץ מהמטה, אבל רש"י כאן מיירי ממי שעומד באמצע הלילה שא"כ הי"ל לרש"י לומר הסדר ק"ש לאחר תפילין כמו שצ"ל מעיקר הדין לקרות ק"ש עם תפילין ואם מיירי שעומד כ"כ מאוחר שאין לו זמן להניח תפילין וצ"ל ק"ש בלי התפילין א"כ גם הציצית הי' צ"ל אחר ק"ש אלא ע"כ מיירי שעמד בלילה שאסור עדיין להניח תפילין אבל ק"ש צריכין לקרות כידוע ממרן מהר"ש ז"ל שתיכף כשעומדין בבוקר יש לקרות ק"ש אף לפני העלות השחר וכן ציצית אפשר להניח מיד אבל תפילין אין להניח רק משיכיר כמבואר בהל' תפילין ובאופן כזה להתגבר כארי צ"ל בטחון מלא שהכל הוא חסד ומהיום והלאה יהי' רק טוב ואז יוכל לעמוד כלביא וכארי, לא ישכב עד יאכל טרף היינו בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק שבא לטרפו כיצד קורא שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמות ומפילים חללים, וכ"ז תלוי במש"כ בפסוק הקודם שהולך בתמימות וסומך עצמו על הקב"ה כמו שכתב בחזקיהו המלך שהלך לישן והקב"ה הרג כל החיילות ע"י בטחון אמתי שע"ז נמתקין כל הגבורות להיות רחמים וחסדים, וזהו דייקא ע"י ק"ש שבין כשהוא בחי' ד' ובין כשהוא נראה אלקינו שהוא מדת הדין מ"מ ד' שגם הדינים הם חסדים ולכן דוקא ע"י ק"ש זוכה שהקב"ה גומרם ומפילים חללים, ודם חללים ישתה כפי' רש"י שגם בלעם יהרג עמהם שהוא הקוסם ואין לו זה הכח להפוך הגזרות כמו ישראל ולכן יהרג עמהם ולכן הביא רש"י זה הפסוק ביהושע ואם בלעם בן בעור "הקוסם" הרגו וגו' ולא הביא הפסוק שכתב בפר' מטות ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב והיא פליאה גדולה רק שרש"י רצה להדגיש שדוקא משום שהי' קוסם לכן נהרג משא"כ בני ישראל שאין מכשפים רק הולכים בתמימות מהפכים הכל לרחמים וחסדים.

בכלל יעקב ובין האנשים החשובים שהם בכלל ישראל הכל יאמרו מה פעל מה שנעשה הן מה שנראה לחסדים והן מה שנראה לדינים קשם הכל הוא קל היינו ממדת החסד דשם קל מורה לחסד כדכתיב חסד קל כל היום, וכמו שכתב כי שמחתני ד' בפעלך במעשה ידיך ארנן היינו בכל פעלך מה שאתה פועל אפי' מה שלא נראה כ"כ טוב ג"כ שמחתני וכן במעשה ידיך מה שאתה עושה ארנן, וכמובן שבכל השבוע ק' לקיימו אבל בשבת שיש גילוי אלקות אפשר לזכות לבחי' הנ"ל, וקצת רמז לזה איתא בדעת זקנים שפי' הפסוק שכל כך יעשה הקב"ה נסים וגבורות לישראל עד שיאמרו הכל כמה פעולות פעל הקב"ה עם אלו והוא כמו מה רבו מעשיך ד', ר"ל דמה פעל אינו קושיא רק התפעלות שעשה כ"כ טובות, וגם לפירושינו נמצא שאינו קושיא, אך לדברינו הכוונה שבנ"י יגיעו לדרגה כזו שכל מה שיעשה יקבלו באהבה,

יש זמן של נביאות ויש זמן שמאיר אור של תמימות ומרומז בבחי' אורים ותומים

ולפי דרכנו יתבאר גם פי' השני של רש"י שפי' שבנ"י אין צריכין למנחשים ולקוסמים שיש להם נביאים או אורים ותומים, והקשנו דבזה"ז ליכא נביאים ולא אורים ותומים והאיך יתקיים פי' הפסוק רק שיש לדייק בל' רש"י שכתב אלא נמסר להם ע"פ נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם, שמפסיק במה היא גזרת המקום בין נביאים לאורים ותומים שהי"ל אלא נמסר להם ע"פ נביאיהם או אורים ותומים מה היא גזרת המקום והוא דיוק גדול, רק הכוונה היא שיש זמנים של נביאים שמגידים גזרת המקום מה הוא אבל יש זמן שליכא נביאים או יש אורים ותומים פי' אורים שמאיר העינים ותומים שהולכים בתמימות שמגידים להם, ובאופן כזה אין צריכין לידע בדיוק מה היא גזרת המקום למה כך ולמה כך ווייל אלעס איז לעכטיג מיט אביסעל תמימות, ובאופן שנתבאר לעיל שיש לידע שהכל הוא רחמים וחסדים וכן צ"ל ולא שייך להיות באופן אחר זה ישפיל וזה ירים,

תמימות הוא היפך מכישוף

וכן מבואר בכמה מקומות שיש אורים ותומים גם בזה"ז ע"י בפר' וזאת הברכה וללוי אמר תמיד ואוריך לאיש חסידך ובל' הרמב"ן שם בתוך הדברים יאמר תמיד ואוריך יהיו לעולם לאיש חסידך ולזרעו אחריו, ופעם אמרתי הטעם שכתב קודם תמיד ואח"כ אוריך ואכמל"ב, והל' או אורים ותומים מגידים להם אפ"ל דמגידים הוא מל' מגדים תמתיק ותושיע שע"י האורים ותומים שמאיר הכל נמתקו כל הדינים ולכן אין צריכין למנחשים ולקוסמים לידע מה יהי' כיון שהולכים בתמימות, כמו שכתב בפר' שופטים לאחר הלאו של קסם

כשישראל מתנהגים בתמימות אין המנחשים וקוסמים יכולים להם

כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל, פי' רש"י עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל, שהן יושבין לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפניו ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל קל וזהו שנא' והיו עיניך רואות את מוריד ד"א יאמר ליעקב אינו ל' עתיד אלא ל' הוה אינן צריכין למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נמסר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלס לא תרגם כן,

דיוקים בהבנת רש"י

וצ"ב בכמה נקודות א' להפשט הא' מהו התכלית מזה שנדע עכשיו שיבא עוד זמן שנהי' לפניו ממלאכי השרת והם ישאלו לנו מה פעל קל, מה הריוח מזה, ועוד ק' דרש"י כתב שעתיד להיות עת כעת הזאת דמשמע דבעת הזאת היו נמי בדרגה כזה רק שגילה שיהי' עוד זמן כזה, וצ"ב על מה קאי שבעת הזאת הי' כן, ויש עוד הערה על הפי' השני שכיון שהתורה היא נצחית ועכשיו אין לנו נביאים ולא אורים ותומים האיך אפ"ל שאין צריכין למנחש וקוסם כי ידעו הכל מהנביאים וזה לכאורה לא שייך עכשיו,

במדבר לא הי' הסתר כ"כ והבינו שהכל הוא רצון השם

ונתחיל מקושיא הראשונה שעיקר הקושי אצל האדם הוא זה שאינו מבין למה נעשה כן או כן והוא מלא קשיות, ובשעה שהיו במדבר דור דעה הבינו הכל וראו הכל ובעיקר בשעת מ"ת שראו שאין עוד מלבדו שאז אין צריכין להבין כלום כידוע דקל אדון על כל המעשים איז א תי' אויף אלע קשיות, ורק כשיש הסתר רוצין לידע למה הוא כך ולמה הוא כך ולכן לע"ל בני ישראל היו יושבין לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפניו ממלאכי השרת לא ישאלו כלום רק המלאכי השרת הם ישאלו מה פעל קל אבל בנ"י לא ישאלו כלום שאין נ"מ למה כך שבינו שהכל הוא רצון השם, וממילא לא ק' הקושיא מה הריוח מזה שעצם הדבר שיודעין שיבא זמן שיכיר שהכל הוא רצון השם וכן צ"ל וא"א להיות באופן אחר אפי' זיז כל שהוא הי"ז מועיל למנוחת הנפש,

כל מה שפעל ה' הכל מגיע מבחי' חסד קל

ובאמת יש מקום לפרש הפסוק כעין דברי רש"י כעת יאמר ליעקב ולישראל שיהא זמן שיאמרו יעקב וישראל היינו בין האנשים הפחותים שהם